

Кавказ және Орталық Азия: Ағымдағы өсім қарқынының капиталдандыру қажеттілігі

2018 жылы Кавказ және Орталық Азиядағы (КОА) экономикалық өсім болжалдардан асып түсті, бұл ішінара 2018-19 жылдардағы өсім қарқынының сақталуын қамтамасыз ету үшін мұнай бағасының, ақша аударымдарының және сыртқы сұраныстың күшеюіне байланысты. Өсім орта мерзімді перспективада осы газдың бірінші онжылдығында қол жеткізген орташа деңгейден төмен деңгейді тұрақтандыруға бағытталған. Қысымға түскен өсімнің жаңа шынайылығына жол бермеу үшін, қазіргі уақытта жеке секторды басқару өсімінің моделіне көбірек назар аудару қажет. Бұл елдерге галамдық қызметте қазір қалпына келтіру және аймақтық және жаһандық интеграцияның келешегі арқылы туындаған мүмкіндіктерді тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, макроэкономикалық тұрақтылықты сақтап қалумен бірге, фискалдық және қаржы секторындағы қиындықтарды шешу арқылы елдер құрылымдық реформалар бойынша одан әрі ілгерілеуге қол жеткізуі керек.

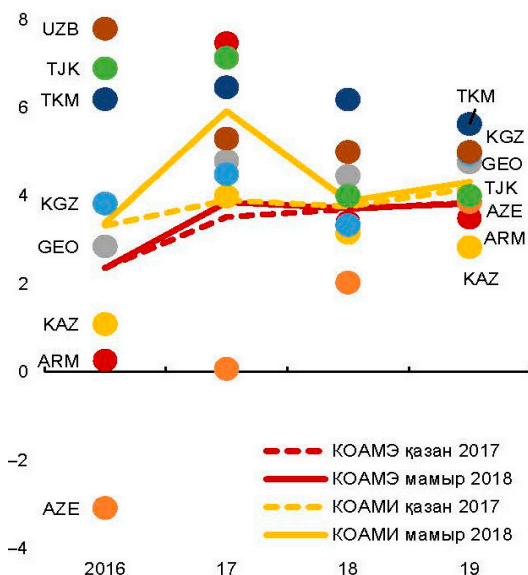
Жалғаса бермейтін өсім қарқыны...

Қолайлы сыртқы жағдайлардың қолдауымен және кейбір елдерде ішкі сұраныстың жаңдануымен **КОА елдеріндегі өсім** 2016 жылдағы 2,5 пайыздан жоғары болып, яғни 2017 жылы 4,1 пайызға бағаланып отыр (1-сурет).

1-сурет

КОА-да орта мерзімді өсім перспективалары

(Нақты ЖІӨ өсімі, пайызы; аймақтардың салмақталған орташа мәні)

Ақпарат көздері: Ұлттық биліктер және ХВҚ қызметкерлерінің есептемелері.

Ескертпелер: Ел қысқартулары - Стандарттау жөніндегі халықаралық ұйымның (ISO) ел кодтары. КОАМЭ = Кавказ және Орталық Азия мұнай экспорттаушылары; КОАМИ = Кавказ және Орталық Азия мұнай

КОА **мұнай экспорттаушылар** өсім 4 пайызға дейін үдеді (2016 жылы 2,4 пайыздан), бұл аймақтағы экономикасы ең жақсы дамыған елдер Әзірбайжан мен Қазақстанмен байланысты, олар 2017 жылдың екінші жартысында мұнай бағасының күрт артуынан пайда алды (“Жаһандық даму үрдістері” бөлімін қараңыз). Әзірбайжанда жоғары мемлекеттік инвестициялар да басқа салалардағы әлсіздіктерді бәсеңдетуге ықпал етті, ал Қазақстанда металдарға және ауыл шаруашылық өнімдеріне деген күшті сұраныс өсімді арттырды.

КОА **мұнай импорттаушыларында** өсім 2016 жылдағы 3,4 пайыздан 2017 жылы 5,9 пайызға дейін көтерілді. Жан-жақты ақша аударымдарының артуы, сыртқы сұраныстың күшеюі (Грузия, Тәжікстан), сондай-ақ сенімді өнеркәсіптік өндіріс (Қырғыз Республикасы) мұнай импорттаушыларының өсіміне ықпал етті. Арменияда ақша шектеулерін алып тастау ішкі сұранысты арттыруға көмектесті, ал төртінші тоқсанда ауыл шаруашылығы күрт қалпына келді. Қаржы секторының осалдығына қарамастан, Тәжікстан да 2016 жылы фискалдық кеңейтудің кешіктірілген әсерінен пайда көрді.

КОА аймағындағы өсім нәтижесі 2017 жылы күткеннен асып түсті - 2017 жылғы қазан айында болжанған болжамнан 0,5 пайыздық нүктеге жоғарылады. Армения, Әзірбайжан, Қырғыз Республикасы және Тәжікстанмен бірге **Аймақтық экономикалық болжам** әлдеқайда жоғарылауы қайта қаралды.

Онтайлы сыртқы жағдайлардың күтілетін жалғасы болғанына қарамастан, **2018 жылы өсім қарқынының ауытқуы болжанады.** ЖІӨ-нің өсімі 3,7 пайызға дейін баяулауы болжанады, өйткені 2017 жылы күткендегідей өсімнің өсуінен әлдеқайда күшті факторлар уақытша болып тұр. **Мұнай экспорттаушылардың** нақты ЖІӨ өсімі 2018 жылы 3,7 пайызға дейін төмендейді деп күтілуде, бұл Қазақстандағы белсенділіктің төмендеуіне байланысты, өйткені мұнай өндірудегі пайдалар қалыпты деңгейде болады, ал әлсіз несие өсімі және ірі фискалдык ынталандырудың аяқталуы мұнай саласына қатысты емес қызметте тек біртіндеп көтерілуге мүмкіндік береді. **Мұнай импорттаушылар** үшін, мықты күшті аударымдарының, жаһандық сұраныстың, мыс бағасы (Армения) және тұтынудың (Грузия) жағымды әсерлері аймақтағы үздіксіз құрылымдық кедергілер (төменде қараңыз) ішінара жабады да, ондағы өсім 3,9 пайызға дейін төмендейді деп күтілуде.

2-сурет
КОА арналған сыртқы сектордағы қайта қараулар (ЖІӨ пайызы)

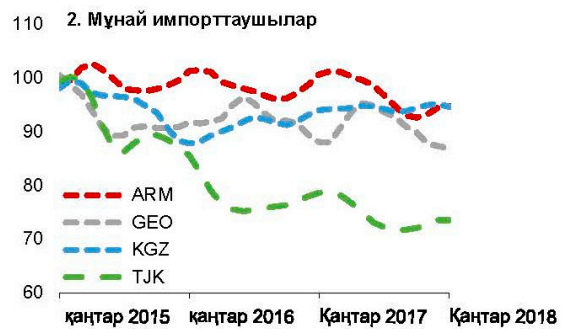
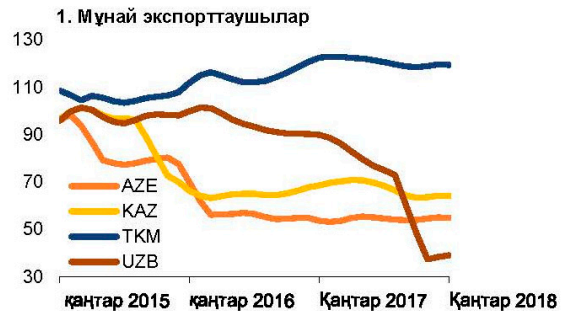

Ақпарат көздері: Ұлттық биліктер, және ХВҚ қызметкерлерінің есептемелері.

2017 жылы КОА елдерінің көпшілігінде ағымдағы шоттар күрт жақсарумен сыртқы жағдайлар күшейді, бірақ кей елдерде

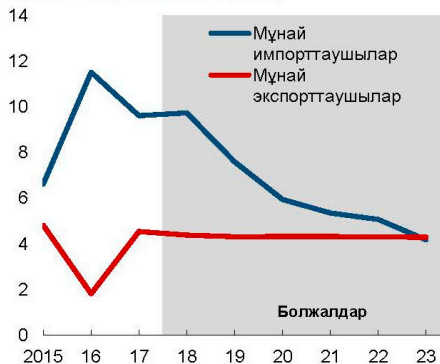
(Қырғызстан, Түрікменстан) тапшылықтар кең болып қалды. Бұл шикізат тауарларының жоғары бағалары, ақша аударымдарын қалпына келтіру және бірнеше елдердегі бәсекеге қабілеттілікті одан әрі көтеру арқылы қол жеткізілген күшті экспорттың өсуін көрсетеді (2 және 3-сурет). **Валюта**

3-сурет
Тіімді валюта бағамы (Алты-айлық жылжымалы орташа бағамы, 2015 = 100)

Ақпарат көздері: Ұлттық биліктер, және ХВҚ қызметкерлерінің есептемелері.
Ескертпелер: Ел қысқартулары - Стандарттау жөніндегі халықаралық ұйымның (ISO) ел кодтары.

4-сурет
Бағыныңқы инфляция қысымы (ТБИ, пайыздық өзгеріс, жылына орташа)

Ақпарат көздері: Ұлттық биліктер, және ХВҚ қызметкерлерінің есептемелері.

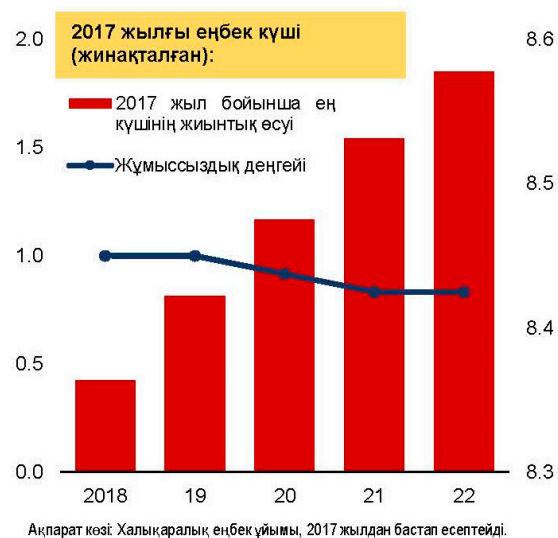
бағамдарының икемді режимдерін және ақша-несие саясатын прагматикалық жүзеге асыру

инфляцияны ұстай отырып, елдерге әсер еткен сыртқы қысымдарды басқаруға көмектесті (4-сурет). Алдағы уақытта инфляциялық қысымды бірнеше елдерде, әсіресе Өзбекстанда соңғы бағаларды ырықтандырудың ықпалын ескере отырып, мұқият басқару қажет (кестені қараңыз). Сонымен қатар, кейбір елдердегі ақша-несие саясаты долларландырудың жоғарылауымен кедергі келтіреді.

... Егер саяси шара қазір қолданылмаса

Орта мерзімді өсім болжамын шектейтін факторларға кейбір елдердің қаржы секторындағы тұрақты осалдықтар, жеке сектордың қызметін және жұмыс орындарын ашуға болатын құрылымдық реформаларды жүзеге асыруды кешіктіру, шектеулі фискалдық кеңістік, сондай-ақ мұнай экспорттаушылар үшін 2010-14 жж экономикалық өсімнің қарқынды кезіндегіге қарағанда мұнай бағаларының төмендеуі жатады. Қазіргі саясатты ескере отырып, ЖІӨ-нің өсуі 2019 жылы 3,9 пайыз, ал 2020-23 жылдары орташа 4,1 пайыз деңгейінде

5-сурет
Болжалды еңбек күшінің өсуі және жұмыссыздық деңгейі
(Жалпы еңбекке жарамды жастағы халықтың үлесі - сол жақ шкала; жалпы еңбек күшінің пайызы - оң жақ шкала)

болжануда. Осы ғасырдың бірінші онжылдығында аймақта жарияланған орташа өсімнің жартысынан азы орташа-мерзімді өсімнің деңгейі, ең алдымен, әсіресе еңбек мигранттарының елге қайтып жұмыс істейтін елдерде жұмыссыздықты азайтуы тым баяу болуы мүмкін (5-сурет). Бұл дамушы елдердің көпшілігіне қарағанда әлсіз, әсіресе мұнай импорттаушылар үшін жан басына шаққандағы ЖІӨ-ні көтеру қажет (6-сурет).

Мұнай-газ, тау-кен өнеркәсібі, ақша аударымдары, құрылыс және мемлекеттік шығындар негізінен басқарылатын қазіргі *өсім моделі* орта мерзімді перспективада жоғары, тұрақты және инклюзивті өсімді қамтамасыз ету мақсатымен үдеме деңгейде үйлеспейді. Бәсеңдеген өсімнің осы жаңа шынайылығынан құтылу үшін және соңғы қарқынға сүйену беру үшін КОА елдеріне құрылымдық реформаларды алға жылжыту жолымен жаңа жеке-секторды басқару өсімінің моделіне көшуге күш салу қажет. Белсенді жеке меншік сектордың дамуына және жұмыс орындарын құруға үлкен үлес қосатын орта, жаһандық және аймақтық сауда интеграциясының және технологиялық дамулардың толық пайдасын алуға ыңғайлы болады. Атап айтқанда, бұл стратегияға (1) кейбір елдерде банктік жүйені тазартуды аяқтау және басқа банктердің сенімділігін қалпына келтіруде қол жеткізген маңызды жетістіктерді сақтау; және (2) институттардың сапасын жақсарту үшін реформаларды жүзеге асыру бойынша тұрақты ілгерілікке қол жеткізу, бюрократиялықты азайту, өнімді және сауда әр түрлілігін кеңейту жатады.

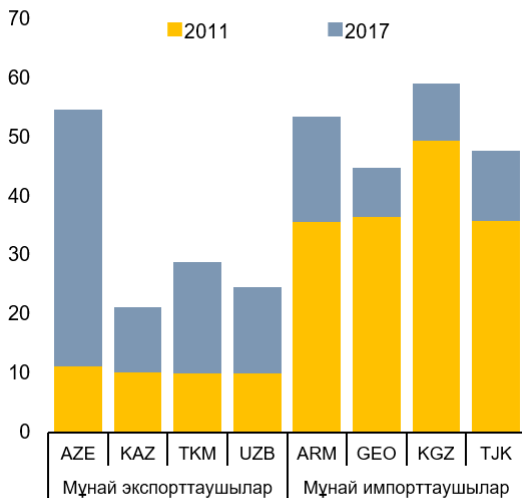
Сенімді орта мерзімді фискалдық құрылымдар - макро тұрақтылықтың кілті

Шикізат бағасының төмендеуі, баяу өсім және бұрынғы сыртқы талықсытпалар әсерін қалыптандыру үшін кеңейтілген фискалдық саясатты қолдану соңғы жеті жылда КОА елдерінде **мемлекеттік қарыздың өсуіне** ықпал етті. Мұнай экспорттаушы елдер үшін борыш өте төмен деңгейден басталса да, шамамен үш есе жоғары болып тұр. Мұнай импорттаушы елдер үшін борыш баяу жылдамдықта болса да, жоғары деңгейлерге

жетті (7-сурет).¹ Сонымен қатар, кепілдіктерден, мемлекеттік кәсіпорындардан (МК), қаржы секторынан және мемлекеттік-жеке меншік серіктестіктерден (МЖС) туындайтын **шартты фискалдық міндеттемелер** - көп болып есептеледі және, әсіресе, мұнай импорттаушы елдер үшін борыштың қолайлы деңгейінде қиындықтарды күшейтуі мүмкін.

7-сурет

КОА елдеріндегі жалпы мемлекеттік борыш¹ (ЖІӨ пайызы)

Ақпарат көздері: Ұлттық биліктер және ХВҚ қызметкерлерінің есептемелері.
Ескертпелер: Ел қысқартулары - Стандарттау жөніндегі халықаралық

Демек, құрылымдық реформа күн тәртібін толықтыра отырып, елдерге **өсімге-қолайлы фискалдық реттеуді** жалғастыру керек. Оларға кірістерді әділ және тең түрде нығайту, тиімді мемлекеттік инвестициялар және маңызды әлеуметтік шығыстарға арналған ауқымды қамтамасыз ету жатады. Бұл реттеу фискалдық тұрақтылық тәуекелдері көбірек кейбір елдердегі тұрақты негізге мемлекеттік қаржыны қояды және басқа елдерде болашақ күйзелістерге қарсы тұру үшін қорларды қалпына келтіруге мүмкіндік береді.

Осыған орай, Қазақстанда банк секторына ауқымды қолдау көрсетілгендіктен, **мұнай экспорттаушы елдердің фискалдық жағдайы жалпы жақсарды**. Алайда, Түрікменстанда тапшылық жоғарырақ болды, бұл 2017 жылы Жабық ғимараттағы және жауынгерлік өнер бойынша Азия ойындарының өтуіне қатысты шығындармен байланысты болар, және Мемлекеттік-жеке меншік серіктестіктерді күтілгеннен көп несиелендіру Өзбекстанда да тапшылыққа көбірек болуына себеп болды. 2018 жылға арналған бюджеттер және кейінгі жылдардағы болжамдар кейінгі фискалдық консолидациямен толық сәйкес келеді (8-сурет). Алайда, Әзірбайжандағы күрделі қаржы жұмсалымы елеулі түрде өсу жоспарлары экономиканың сіндіргіштік қабілетінен асып кетуі мүмкін, ал бюджеттен тыс шығыстарды әлеуетті пайдалану Өзбекстандағы мақсатты жиынтық фискалды қалдыққа зиян тигізуі мүмкін-.

Аймақтағы мұнай импорттаушы елдердің көпшілігі 2017 жылы ақылға қонымды фискалдық саясат жүргізді. Арменияда негізгі фискалдық көрсеткіштер салық кірістерінің артық болуының арқасында күткен болжалдарға сәйкес болды. Грузияда кең негіздегі кіріс күші және ағымдағы бастапқы шығындардың таралуын тежеу болжанғаннан жоғары тиімділікке алып келді. Тәжікстанда дәл солай болды, бірақ банктік секторға араласудың болжалы жүзеге аспады.- Қырғыз Республикасындағы президенттік сайлау алдындағы ағаттықтар кейбір түзету шараларына қарамастан, 2017 жылы күтілгеннен

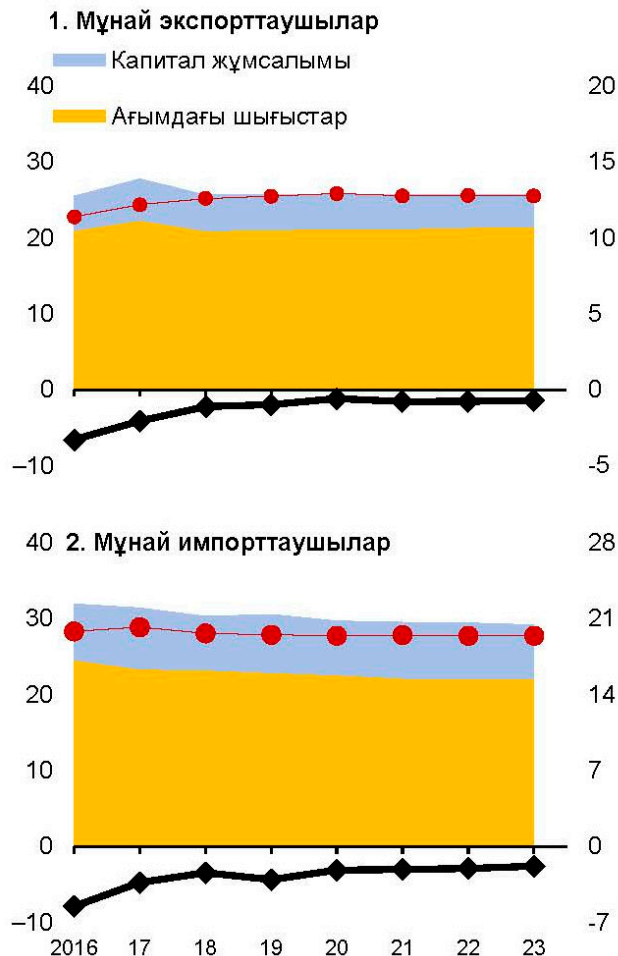
¹ Валюта бағамының аса құнсыздануы бірнеше елдердегі борыш деңгейінің өсуін түсіндіреді. Талқылау үшін 2017 жылғы

сәуірде шыққан “Аймақтық экономикалық болжам, Жаңарту: Таяу Шығыс пен Орталық Азия” басылымын қараңыз.

8-сурет

КОА-дағы жалпы фискалдық теңгерімдер

(Орташа безбенделген мәні, ЖІӨ пайызы)

Ақпарат көздері: Ұлттық биліктер; және ХВҚ қызметкерлерінің есептемелері.

Ескертпе: Жалпы бюджеттік теңгерім 2017 жылы Қазақстанның қаржы секторына біржолғы фискалдық аударуды және 2018 жылы Тәжікстанда күтілетін біржолғы фискалдық аударуды алып тастайды. График барлық елдер үшін жалпы мемлекеттік бюджеттік балансты қолданады. Елге тән салмақтар сатып алу қабілеті тепе-теңдігінің ЖІӨ-ге сәйкес келеді..

ОЖШ= оң жақ шкала.

жоғары тапшылыққа ықпал етті. Ақылға қонымды фискалдық саясаттарды 2018 жылы, оның ішінде Қырғыз Республикасында, билік органдары бюджет кодексіне фискалдық ережені енгізу бойынша жұмыс істеуін жалғастырады деп күтілуде.

Өсімге ыңғайлы фискалдық түзетуді қолдау үшін, фискалдық ережелерге сәйкес орындалған **фискалдық басқарудың орташа мерзімді сенімді құрылымдарды** қажет етеді, бұл ресурстарды тиімді жұмсауды қамтамасыз ете отырып, түзету қарқынына жетекшілік ету үшін қажет («Кавказдағы

және Орталық Азиядағы фискалдық қорларды құруға арналған өсімге ыңғайлы жол» қараңыз, басылымға дайындалуда). Көптеген елдердің ілгерілеуіне қарамастан (1-кесте), оларға кірістерді ұлғайту, шығыстар саясатын күшейту және шартты міндеттемелер макроэкономикалық тұрақтылықты бәсеңдетпеу үшін көбірек жұмыс қажет. Сонымен қатар, фискалдық ережелердің дұрыс жұмыс істеуі сандық мақсаттарды қарапайым енгізуден тыс; бұл орта мерзімді фискалдық жоспарларды әзірлеуді және орындауды, соның ішінде мемлекеттік қаржыны басқару жүйесін жетілдіруді және фискалдық ашықтықты қарастырады. Осыған қатысты Қырғыз Республикасында әзірленіп жатқан қазіргі кездегі жобаларды басқарудың құрылымы пайдалы болады.

1-кесте

Фискалдық басқару құрылымдарын жалпы шолу

	Фискалдық ережелер	Орта мерзімді фискалдық құрылым
Армения	Иә	Иә
Әзірбайжан	Орындалуда	Жоқ
Грузия	Иә	Иә
Қазақстан	Иә	Иә
Қырғыз Республикасы	Орындалуда	Жоқ
Тәжікстан	Жоқ	Иә
Түрікменстан	Иә	Жоқ ¹
Өзбекстан	Иә	Жоқ

Ақпарат көздері: ХВҚ қызметкерлері.

¹ Орта мерзімді бюджеттеу 2019 жылы енгізу жоспарланып отыр.

Ескертпе: Фискалдық ережелер - бюджеттің қорытынды деректері бойынша процедуралық және сандық шектеулер арқылы фискалдық таңдау бойынша ұзақ мерзімді шектеулерді орналастыру механизмі. Орта мерзімді фискалдық құрылымдар ұйымдастырушылық келісімдерден және тапшылық үрдісін жеңуге ынталандыратын процедуралық немесе сандық ережелерден тұрады.

Банк делдалдығы жеке секторды дамытуға шешуші рөл атқарады...

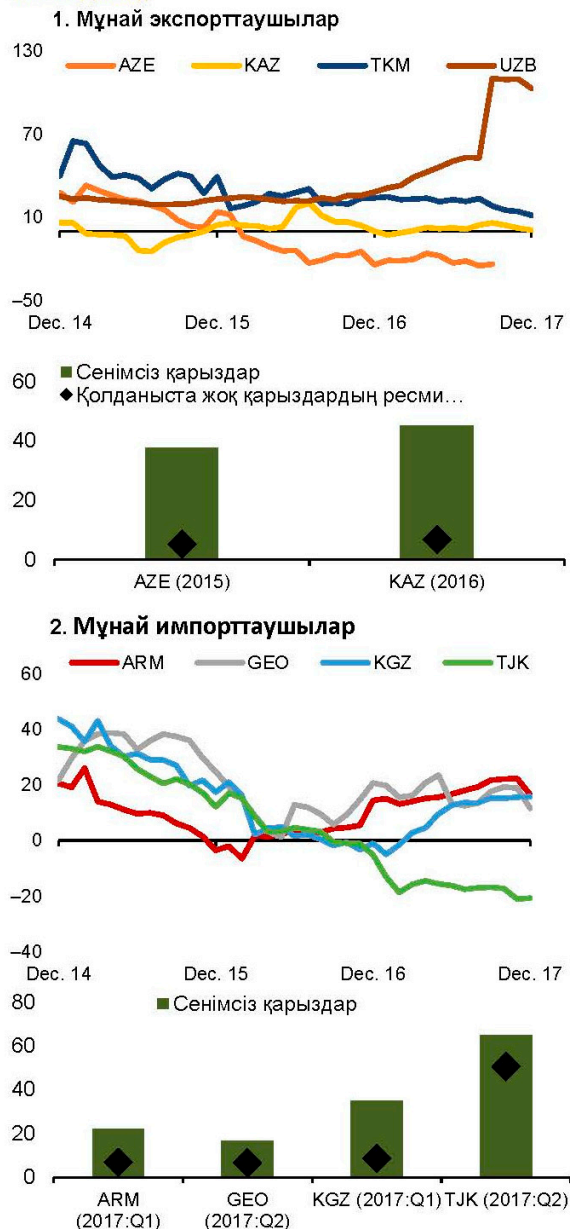
Соңғы бірнеше жыл ішінде сыртқы талқысытпалар аймақтағы **банктік сектордың үздіксіз осалдықтарына** әсерін тигізді, ол кейбір елдерде өсуге кедергі келтірді және фискалдық шартты міндеттемелерді материалдандыруға әкелді. Кейбір елдерде, соның ішінде Армения мен Грузияда реттеу мен қадағалауды күшейту, банктердің шешімдерін жетілдіру және басқаруды нығайту бойынша ілгерілеу болды, ал Әзербайжанда, Қазақстанда, Қырғызстанда және Тәжікстанда кейбір сәтсіз банктер қарастырылды.

Жеке секторға **несие берудегі өсімі** бірнеше елдерде жаңартылғанымен, басқа елдердегі банктер өздерінің делдалдық ролінде, демек, жекешелендіруге бағытталған экономикалық қызметті қолдауға қабілеттілігі шектеулі болып отыр (9-сурет).- Осыған сүйене отырып, КОА елдері қаржы секторының әлсіз жақтарын салымшыларға және мемлекеттік сектордағы теңгерімдік есеп беру тәуекелдерін қарастыру мақсатында күш-жігерін жұмсауды және коммерциялық жағдайларда жаңа несие беруді қамтамасыз етуді, сондай-ақ сапалы және ашық бизнес тәжірибелерін жүргізуі қамтамасыз етуі тиіс. Банктің теңгерімдік есеп беру осалдықтарын дұрыс анықтап және дереу шешу керек, ал қалған әлсіз банктерге уақтылы тиімді араласу керек, ал банкті қалпына келтіру және қайта құрылымдауға қолдау көрсету қатал шарттар және нақты құқықтық негізде жүзеге асырылуы тиіс.² Осы мақсатта Грузия жақында шоғырландырылған қадағалауды нығайтты, жүйелік маңызды банктер үшін капитал талаптарын көтерді және кредиттік бюролардың бақылау органын күшейтті.

9-сурет

Несие өсімі және сенімсіз қарыздар

(Несие өсімі, пайыз, жылдан жылға; жапты қарыздардың пайызы ретінде сенімсіз қарыздар)

Ақпарат көздері: Ұлттық биліктер; және ХВҚ қызметкерлерінің есептемелері. Ескерте: Бұл мәндер айырбас бағамының әсері үшін түзетілмейді. Ел қысқартулары - Стандарттау жөніндегі халықаралық ұйымның (ISO) ел кодтары. Сенімсіз қарыздарға мыналар кіреді: (1) мерзімі өткен қарыздар > 90 күн; (2) назар аудару керек қарыздар < 90 күн; (3) қайта құрылымдалған / ұзақ мерзімді қарыздар; (4) есептен шығару; және (5) арнайы мақсаттағы көліктерге немесе басқа көлік құралдарына аударылады. Өзбекстанда 2017 жылы несие өсімінің қарқынды артуы валютаның құнсыздануын көрсетеді. СҚ = сенімсіз қарыздар.

² КОА аймағында қаржылық жүйедегі дамулар мен тәуекелдерді жан-жақты талқылау үшін «Кавказ және Орталық Азияда

икемді банк секторларын құру» (басылымға дайындалуда) қараңыз.

... Аймақтық және жаһандық интеграциямен қамтамасыз етілетін мүмкіндіктерді қамтып отырған ретінде

Динамикалық жаһандық экономикаға қатысудан артықшылықтар алу үшін, яғни «Бір белдеу – бір жол» бастамасымен ұсынылған мүмкіндіктер арқылы, Еуразиялық экономикалық одақ шеңберінде қосымша және Өзбекстандағы ағымдағы реформалар арқылы (кестені қараңыз) - КОА елдеріне одан әрі өнім және сауда алуан түрлілігін қамтамасыз ету қажет.³ Бұл білім беру мен оқытуды жаңғырту және қаржыға қолжетімділікті жақсарту арқылы дарындыларға инвестициялауға күш салумен қолдау көрсетілетін сауда арқылы әділ бәсекелестікті дамытуды және реттеуді жақсартуды білдіреді. Бірқатар елдер нарықтық -реформаларды кеңейту және тереңдету бойынша қадамдар жасады: мысалы, Қазақстандағы *100 нақты қадам және Үшінші модернизациялау бастамасы*, Түркіменстанның жеті жылдық -даму жоспары және Арменияның өткен жылы Стратегиялық зерттеулер орталығын құруы.

Тарифтік және тарифтік емес кедергілерді алып тастау, сондай-ақ тиімді емес кедендік жүйелер мен тарифтік кесте өзгерістеріне қатысты белгісіздікті шешу - дұрыс бағыттағы қадамдар. **Залалды мемлекеттік кәсіпорындар мәселелеріне** қатысты іс-әрекеттер, соның ішінде қайта құрылымдау және жекешелендіру, жеке секторға тиісті қызметтерді ұсыну мүмкіндігін тудыруы және жаңа жеке секторды басқаратын өсу моделіне табысты көшуіне ықпал етуі мүмкін. Мысалы, Қазақстандағы осы стратегияның басты элементі - 2018 жылы жекешелендіру жоспарының алғашқы толқынын жүзеге асыру. Оған қоса, КОА елдеріне аймақтық интеграция бастамаларынан толыққанды пайда табу үшін кез-келген қосымша мемлекеттік инвестициялары

³ Аймақтық және жаһандық интеграцияның мүмкіндіктері мен талаптарын талқылау үшін «Күшейтілген аймақтық және жаһандық интеграцияны қолдау үшін КОА саясатының негіздерін ашу» (басылымға дайындалуда) қараңыз.

⁴ Кейбір иллюстрациялық есептемелерде 2018 жылы мұнай экспорттаушы елдер үшін, мұнай бағасының 10 долларға төмендеуі (артуы) ЖІӨ шамамен ½ - 4 пайызының

қолжетімді фискалдық кеңістікке сәйкес келуі және борыш тұрақтылығына олардың әлеуетті әсері мұқият бақыланады.

... және Тәуекелдерге Тұрақтылықты Күшейту

Қолайлы жаһандық көзқарастар жайбарақаттыққа әкелмеуі тиіс, бірақ құрылымдық реформаларды жүзеге асыру мүмкіндігі ретінде қаралуы тиіс, бұл әр елдің экономикалық тұрақтылығын нығайтуға, интеграцияны күшейтуге, жұмыс орындарын құруға және қоғамның барлық салалары үшін өмір сүру деңгейін көтеруге ықпал етеді.

Жаһандық және аймақтық тәуекелдер қалады. Жаһандық деңгейде *тауар бағасының белгісіздігі*⁴ және *ішкі факторлар есебінен дамуға бағытталған саясатқа ұмтылу* өсім қарқынына қауіп төндіруі және фискалдық және сыртқы осалдықтарды күшейтуі мүмкін. Аймақтық деңгейде, реформаның шаршауы немесе заңмен бекітілген мүлкітік құқықтар экономиканы қалпына келтіруге қауіп төндіруі мүмкін, әсіресе оның пайдасы материалдандыру үшін уақыт қажет болуы мүмкін құрылымдық реформалармен жұмыс істеу оңай емес.

Нақтырақ айтқанда, ағымдағы өсім моделі КОА экономикасын *фискалдық тәуекелдерге* осал етеді, соның ішінде ұзақ мерзімді басқару және қадағалаудағы кемшіліктер аймақтағы негізгі мемлекеттік кәсіпорындардың қаржы жағдайын және өнімділігін төмендетеді. Бұл макроэкономикалық жағдайларға үлкен және тұрақты әсер етуі мүмкін. Осыған байланысты, Грузияның МЖС жабу үшін кеңейтілген фискалдық тәуекелдері туралы ескертулері, электр энергиясын сатып алу туралы келісімдер мен МК-мен байланысты шартты міндеттемелерді

фискалдық және ағымдағы шоттардағы теңгерімдеріне тиісінше теріс (оң) әсер етеді. Мұнай импорттаушы елдер үшін ағымдағы шотқа оң (теріс) әсер елге байланысты ЖІӨ-нің 1,5 пайызын құрауы мүмкін.

жариялауға көшу, мемлекеттік фискалдық тәуекелдерді басқару үшін МЖС заңын Парламентке ұсынуы құпталады. Ең жақсы халықаралық тәжірибеге сәйкес МЖС туралы жаңа заңды қабылдауға күш салу және Армения Қаржы Министрлігінде фискалдық тәуекелдерді бағалау бөліміне арналған күшті рөл - дұрыс бағыттарға баратын қадамдар. Оған қоса, корпоративтік басқару реформасы, өнімділікке негізделген басқару келісімдері, квазифискалдық қызметтерді жою және Мемлекеттік-жеке меншік серіктестіктерге берілген мемлекеттік кепілдіктерді шектеу фискалдық тәуекелдерді бақылау мен басқаруды күшейтеді.⁵

2017 жылдың қазан айындағы “*Аймақтық экономикалық болжам*” шолуына сәйкес **қаржылық тұрақтылық тәуекелдері** сақталуда,

ал КОА аймағында әр түрлі болса да, кейбір елдерде әлеуетті бұзушылық макроэкономикалық және әлеуметтік ықпалдарды тудыруы мүмкін. Осы елдердің кейбіреулерінде ірі банктер жылдар бойы салық төлеушілердің қаражаты есебінен жиі қайта қаражаттандырылып жатқандықтан, осалдықтардың пайда болуына жол бермеу үшін қадағалау органдарының тәуелсіз бақылауды және шара қолдану қызметін жүргізуі маңызды.

Жақсы жағын айтатын болсақ, жақында **Өзбекстандағы саяси өзгеріс** және аймақтағы және одан тыс жерлердегі экономикалық интеграцияның үлкен болжалдар орта мерзімді перспективада ел ішіндегі ғана емес, басқа да КОА елдері үшін айтарлықтай экономикалық дивидендтер тудыруы мүмкін.

---

⁵ “*Фискалдық тәуекелдерді талдау және басқару - үздік тәжірибелер*” қараңыз, маусым 2016 ж., ХВҚ.

Өзбекстан: Орталық Азиядағы реформалар, қиындықтар және сыртқы әсерлер¹

Өзбекстанның үлкен экономикалық әлеуеті бар. 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан кейін ол ақылға қонымды фискалдық саясат жүргізді, соның нәтижесінде үлкен сыртқы валюталық қорлардың жиналуы және төмен деңгейдегі мемлекеттік және сыртқы қарыз пайда болды. Алайда, мемлекеттің араласу саясаты, валюта айырбастаудың шектеулері, импортты алмастыру және өзін-өзі басқару саясаты елдің ортадан жоғары-кіріс мәртебесіне қол жеткізу мақсатына сәйкес елдегі өмір сүру деңгейін арттыра алмады. Сонымен қатар, миллиондаған өзбек мигрант жұмысшылар шетелде жұмыс іздеуге мәжбүр болды.

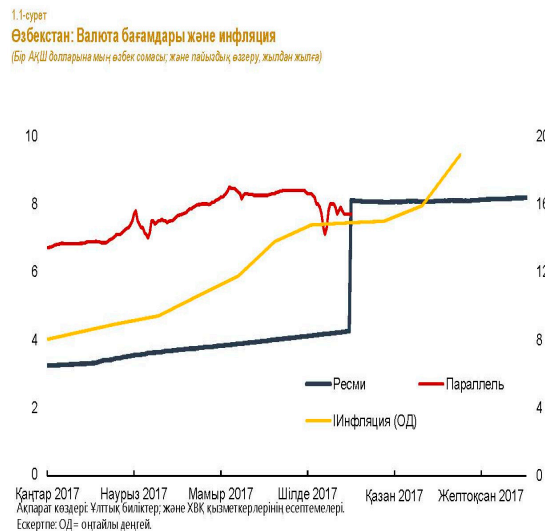
2017 жылы жаңа үкімет ашық әрі нарықтық экономиканы құруға бағытталған реформаларды бастап, мүлдем басқа саяси бағытты жариялады.

- 2017 жылғы қыркүйекте ресми және кара-базар айырбастау бағамы біріктіріліп, міндетті сату талаптары жойылды. Нәтижесінде, ел ішінде бағдарланған-өндіріске деген теріс түсінік жойылып ресми курс шамамен 50 пайызға құнсызданды. Бағаларды ырықтандыру басталды, көптеген тауарлардың бағалары ырықтандырылды және энергия бағасы бірнеше сатыға көтерілді. Бұл шаралар инфляцияның күшеюімен бірге жүрсе де, олар болашақта ресурстарды тиімдірек таратуға мүмкіндік беруі тиіс.
- Үкімет нарықтық деңгейлерге қарай энергия бағаларын көтеруді жалғастыруды жоспарлап отыр. Сондай-ақ, инфляцияны тұрақтандыруға көмектесу үшін салық жүйесін реформалау және ақша-кредит саясатының тиімділігін арттыру жоспарлануда.

Өтпелі экономикасы бар басқа елдер тәрізді, Өзбекстан да жеке сектордың өсімін ынталандыру үшін басқаруды, заңдылықты және бизнес-ортаны жетілдіруді қоса алғанда, бірқатар тәуекелдер және қиындықтарға тап болады. Қысқа мерзімді перспективада, негізгі қиындықтарға инфляцияны, мемлекеттік кәсіпорындарды қайта құрылымдау және Біріккен Ұлттар Ұйымының тұрақты экономикалық даму мақсаттарына сәйкес білім беру, денсаулық сақтау және мемлекеттік инфрақұрылымға басымдықты жұмсалатын шығындарды айқындау үшін фискалдық шоттарды біріктіру жатады. Орта мерзімді перспективада билік органдары фискалдық және ақша-несие институттарын ашығырақ экономикаға бейімдеуге және кең ауқымды мемлекеттік қаржыландыруға және капиталдардың берілуіне сенім артпай тұрақты түрде қаржыны өсіруге және жұмыс орындарын құруға қабілетті банк жүйесін дайындауы тиіс.

Өзбекстан КОА аймағының орталығында тұр. Аймақтық саудадағы оның үлесі соңғы 10 жылда 12-ден 18 пайызға дейін өсті, ал оның халқының саны басқа Орталық Азия елдерінің жиынтық популяциясынан жоғары. Сондықтан, Өзбекстандағы табысты реформалар күшті көрсету әсері мен аймақтық сауда және жеткізу тізбектеріндегі интеграцияны күшейту арқылы кеңірек аймақта өзгерістер мен өркендеуді жетелдету мүмкін. КОА көрші елдерімен шекаралық өту шектеулерін жеңілдетудегі соңғы қадамдар осы сыртқы әсерлерге көмектесуі мүмкін.

¹ Дайындаған: Лоуренс Дуайт.

Ақпарат көздері: ХВҚ қызметкерлері; және ХВҚ картасы құралы.

Сілтемелер

ХВҚ. 2016. “Фискалдық тәуекелдерді талдау және басқару - үздік тәжірибелер.” Вашингтон, Колумбия округі.

———. 2017. *Аймақтық Экономикалық Болжам, Таяу Шығыс және Орталық Азия*. Вашингтон, Колумбия округі, сәуір.

———. Басылымға дайындалуда. «Кавказ және Орталық Азияда икемді банк секторларын құру». ХВҚ Таяу Шығыс және Орталық Азия Департаментінің департаменттік жұмысы, Вашингтон, Колумбия округі.

———. Басылымға дайындалуда. «Күшейтілген аймақтық және жаһандық интеграцияны қолдау үшін КОА саясатының негіздерін ашу». ХВҚ Таяу Шығыс және Орталық Азия департаменттік жұмысы, Вашингтон, Колумбия округі.

КОА аймағы: Кейбір экономикалық көрсеткіштер, 2000–19 жж.*(ЖІӨ пайызы, басқалай көрсетілмеген жағдайда)*

	Орташа				Болжалды көрсеткіштер	
	2000–14	2015	2016	2017	2018	2019
КОА						
Нақты ЖІӨ (жылдық өсім)	8.1	3.1	2.5	4.1	3.7	3.9
Ағымдағы шот теңгерімі	0.9	-3.7	-6.4	-2.5	-2.0	-1.7
Жалпы фискалдық теңгерім	2.4	-4.3	-3.5	-4.3	-1.6	-1.3
Инфляция (жылдық орташа; пайыз)	8.9	6.4	10.4	9.0	9.1	7.2
КОА мұнай және газ экспорттаушылар						
Нақты ЖІӨ (жылдық өсім)	8.4	3.0	2.4	3.9	3.7	3.8
<i>Мұнай саласынан емес өсімнің</i>	8.7	2.8	1.2	3.6	3.8	3.6
Ағымдағы шот теңгерімі	2.1	-3.1	-6.2	-2.0	-1.2	-1.0
Жалпы фискалдық теңгерім	3.3	-4.5	-3.3	-4.4	-1.3	-1.1
Инфляция (жылдық орташа; пайыз)	9.2	6.6	11.5	9.6	9.7	7.6
КОА мұнай және газ импорттаушылар						
Нақты ЖІӨ (жылдық өсім)	6.3	3.9	3.4	5.9	3.9	4.3
Ағымдағы шот теңгерімі	-7.8	-8.9	-8.2	-6.0	-8.0	-7.3
Жалпы фискалдық теңгерім	-3.0	-2.8	-5.2	-3.4	-3.3	-2.8
Инфляция (жылдық орташа; пайыз)	7.1	4.8	1.8	4.5	4.4	4.3

Ақпарат көздері: Ұлттық билік органдары; және ХВҚ қызметкерлерінің есептеулері мен болжалды көрсеткіштері.

КОА мұнай және газ экспорттаушылар: Әзірбайжан, Қазақстан, Түрікменстан және Өзбекстан.

КОА мұнай және газ импорттаушылар: Армения, Грузия, Қырғыз Республикасы және Тәжікстан.